

NOAN'ANAVIY DINIY TIZIMLAR VA YANGI DINLAR

Mo'ydinjonova Gulifarxon Farxodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Tarix fakulteti Ijtimoiy ish yo'nalishi

2-kurs talabasi

Annotation: *Ushbu maqolada dunyoda oxirgi yuz yilliklar ichida paydo bo'lgan yangi dinlar va diniy tizimlar haqida to'xtalib o'tilgan. Yangi noan'anaviy tizimlarning turlari va mazmun-mohiyati, bu dinlarga e'tiqod qiluvchilar haqida fikr yuritilgan.*

Annotation: *This article covers new religions and religious systems that have emerged in the world in the last hundreds of years. The types and content of the new non-traditional systems were reflected on those who believe in these religions.*

Kalit so'zlar: *yangi dinlar, tenri, sintoizm, kaoday, agama-djau, bobiylilik, bahoiylik, BMT, vijdon erkinligi.*

Keywords: *new religions, tenri, Shintoism, kaoday, agama-djau, bobianism, Baha'ism, un, freedom of conscience.*

Dunyoda oxirgi yuz yilliklar ichida, ya'ni XIX-XX asrlarda oldingilari bilan qorishgan yangi dinlar paydo bo'ldi. Ulardan bir qanchasi Yaponiyada paydo bo'lgan. Ushbu dinlardan biri bu – “Tenri”dir. Tenri yaponcha “samoviy aql” deganidir. Unga ikki mln. kishi e'tiqod qiladi, u sintoizm asosida XIX asrning 30-yillarida vujudga kelgan. Hozirgi paytgacha ayrim tadqiqotchilar uni sintoistik sektaning tarafdorlari deb hisoblaydilar. U 1912 yilda buddizm muhitida sinkretik diniy tashkilot ingliz-yapon aralashuvini bildiruvchi PL (inglizcha Perfect Liberty – “mutlaq ozodlik” so'zining qisqartma shakli) kyodan (yaponcha “diniy tashkilot” ma'nosini bildiradi; uning uch mln.ga yaqin tarafdorlar mavjud), shuningdek sekay kyusey (yaponcha “jahon missionerligi”; bir mln.ga yaqin tarafdorlari mavjud) va seytyo-no ie (yaponcha “o'sish uyi”; tarafdorlari to'rt mln.ga yaqin) va XIX asrning 20-yillarida ko'plab Omoto sintoistik sektalari va boshqa dinlarning ta'limotlaridan qabul qilgan va unga mos ravishda qoidalar ishlab chiqqan.

Koreyada ham sinkretik din va sektalar paydo bo'ldi. Ularning ichida qadimiyrogi – chxondogyo bo'lib, 1860 yilda tashkil topgan va ikki yarim mln. tarafdorlari mavjud.

“Yangi dinlar” Vetnamda ham bor. Bu kaoday (Kaoday ruhi nomi bilan atalgan bo'lib, vetnam tilida “oliy qasr” ma'nosini bildiradi) dini bo'lib, 1919 tashkil topgan. U buddizm va xristianlikning qorishuvi va konfutsiychilik va daosizmning ta'siri ostida paydo bo'lib, uning tarafdorlari 2 mln. ga yetadi. Xaoxao (bunday deb nomlanishi, asoschisi tug'ilgan qishloq nomi bilan bog'liq) yo'nalishi 1939 yilda tashkil topgan

bo'lib, uning asosiy maqsadi buddizmdagi txeravadin yo'nalishini isloh qilishga mo'ljallangan (1,5 mln. ga yaqin tarafdori mavjud).²⁰

Shuni eslatib o'tish joizki, sinkretik sektalar Gonkongda paydo bo'lib, ya'ni konfutsiychilik, daosizm, buddizm, xristianlik va islom dini asosida shakllandi.

Yangi dinlar faqat Osiyo davlatlarida emas, balki Amerika va Yevropa davlatlarida ham paydo bo'ldi. Shunday qilib XX asrning o'rtalarida AQShda saentologiya cherkovi tashkil topdi. Hozirgi vaqtda bu yo'nalishga dunyoning yuzdan ortiq mamlakatida 8 mln. ga yaqin kishi e'tiqod qiladi. Uning asosiy karashlari kishilarga izoterik ilmlar berish va shu orqali odamning ruhiy sog'lomlashtirish ishlarida namoyon bo'ladi.

“Yangi dinlar” hozirgi vaqtda “Yangi asr” (New Age – yangi era) deb ham ataladi. Ushbu diniy ta'limot AQSH va Yevropaning ko'pgina mamlakatlarida har xil e'tiqod va odamlarning turli qarashlari okkul tizimda xudo va inson o'rtasidagi chegara bilmaslikdir.

Ba'zan yangi dinlar sinkretik madaniyat sifatida turli dinlarning uchrashgan joylarida paydo bo'ladi. Masalan, Yavadagi agama-djavu islom, hinduizm, buddizm ta'siri ostida mahalliy diniy ta'limot sifatida shakllandi. Katolitsizm elementlari hindiy kult (peyotizm, sheykerizm va h.k.) va Amerika negrlarining afro-xristian kultlari (Santeriya, Vudu, Umbanda va h.k.) bilan aralashib, yangi ta'limotlar vujudga keldi.

Yangi dinlarga e'tiqod qiluvchilarning umumiy soni 112 mln. kishidan ortiq. Ko'pincha “Yangi din” termini bir qator marginal protestantik denominatsiyalarni (mormonlar, munistlar va hatto iegovistlar ham), metabuddist sektalarni (Nitiren syosyu, Rey yu kay, Rissy kosey kay), hinduiy bo'lmagan sektalarni (Transtsendental meditatsiya, Ananda marg, Braxma Kumaris, Ilohiy kuchning topshirig'i, Xalqaro krishnait jamiyati va h.k.) anglatadi.

Bobiylik. Bobiylik 1844 yilda Mirzo Ali Muhammad Rizo ash-Sheroziy (1819-1850) tomonidan shialikdagi Shayxiya firqasi zaminida asos solingan harakatdir. Mirzo Ali ilk bor Shayxiya da'vatchilari qo'lida tahsil ola boshladi. U 1843 yili Bag'dodga borib, u yerda Kozim Rushdiydan dars oladi. Keyinchalik, 1844 yili 23 martda ustoz vafotidan so'ng o'zini Bob, ya'ni yashirin imom o'z irodasini xalqqa uzatishi mumkin bo'lgan “darvoza” deb e'lon qildi. Uch oy o'tgach, o'zini Muso, Iso, Muhammad payg'ambarlar kabi, balki ulardan ham yuqoriroq payg'ambar deb, o'zining bayon nomli kitobini Qur'on karim o'rniga qabul qilinishi lozim bo'lgan muqaddas kitob deb e'lon qildi. U 1847 yilda hibsga olindi va Tabrizda bobiylik davlatga qarshi qo'zg'olonlari avjiga chiqqan vaqtda qatl etildi. Shundan so'ng bobiylik tarafdorlari ta'qib ostiga olindilar, natijada ular o'z mamlakatlarini tark etdilar va yashirin faoliyatga o'tdilar, keyinchalik ulardan bahoiylik harakati vujudga keldi.

Bahoiylik. Bu Erondan Iroqqa ko'chib o'tgan bobiylik harakat davomchilaridan bo'lgan Bahoulloh Mirzo Husayn Ali Nuriy (1817-1892) tomonidan asos solingan dindir. Bahoulloh 1852 yilda Iroqda o'zini bobning ishini davom ettiruvchi,

²⁰ Рашкова Р.Т. Ватикан и современная культура. М., 1989г

Xudodan vahy olgan Mahdiy deb e'lon qildi. 1858 yilda Bag'dodda "Kitob-i iqon" ("Ishonch kitobi") asarini yozdi. Unda bobiyning ta'limotlariga o'z munosabatlarini bildirdi. Bahoulloh keyinchalik Turkiyaning Adirna shahrida, so'ng Falastinning Akka shahrida yashadi. Shu yerda "Kitob al-aqdas" ("Eng muqaddas kitob") asarini yozdi. Ushbu kitobni Qur'on va bobiylarning "Bayon" kitobining o'rniga vahy qilingan muqaddas kitob deb hisoblaydi.

Bahoiylik ta'limotida diniy xizmatni bajaruvchi ruhoniylarning roli, marosimlar va shu kabi islom dinida asosiy o'rinni egallagan aqidalar inkor etilgan. Bahoiylik bobiylardan farqli o'laroq isyonkorlikni emas, balki tinch taraqqiyot yo'lini targ'ib qiladi. Bahoiylik shialik zaminida vujudga kelgan bo'lsada, ta'limot jihatidan islom aqidasi bilan ancha farqli.

Bahoiylar Eronda saqlangan bo'lsa-da, keyinchalik Yevropa va Amerikada ham yoyildi. Ularning asosiy markazlari Germaniya, AQSH, Panamada joylashgan bo'lib, markaziy qarorgohlari esa Isroildagi Hayfa shahridadir. 1998 yilga kelib dunyoning turli mamlakatlarida bahoiylarning 175 ta milliy va 17867 ta mahalliy jamoalari faoliyat ko'rsatayotgani qayd etilgan.

Bahoiylik dunyoning barcha mamlakatlarida tarqalganligi sababli ular xalqaro tashkilotlarga ham kirib bormoqda. 1948 yilda "Bahoiylarning xalqaro birlashmasi" (BXX) BMT huzurida nohukumat tashkilot sifatida qayd qilingan. 1970 yildan boshlab BXX BMTning iqtisodiy va ijtimoiy kengashi va bolalar fondida maslahatchi mavqeiga ega. Bundan tashqari BXX xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti va BMTning atrof-muhitni muhofaza qilish dasturlari bilan hamkorlik qilmoqda.

O'zbekiston hududida bahoiylarning ilk vakillari XIX asr oxirlarida Samarqand shahrida paydo bo'lgan. Ularning faoliyati natijasida 1928 yilga kelib bahoiylarning birinchi mahalliy jamoasi tashkil topdi. Keyinchalik Buxoro, Toshkent, Kogon, Andijon va boshqa shaharlarda norasmiy mahalliy jamoalar tuzildi.²¹

"Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri qabul qilingan davrgacha bahoiylar jamoalari Toshkent, Samarqand va Navoiy shaharlarida ro'yxatdan o'tib, rasmiy faoliyat ko'rsatib keldi.

Hozirgi vaqtga kelib bahoiylik dini tarafdorlari respublikamizdagi 5 hududiy tuzilmada o'zining jamoalariga ega.

²¹ Kamilov D. Dinshunoslik. O'zbekiston qo'llanma. – T.: Lesson Press, 2021. – 128 b.

Adabiyotlar:

1. Бахаулла. Китаб-и Икан. Академичэский пер. с перс., предисловие, комментарии и текстологическое приложение Ю.А. Иоаннесяна. СПб., 2001.
2. Kamilov D. Dinshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: Lesson Press, 2021. –128 b.
3. Рашкова Р.Т. Ватикан и современная культура. М., 1989ю
4. Религиозные объединения Российской Федерации. Справочник. М., 1996.
5. Ткачева А.А. Новые религии Востока. М., 1991.
6. Торчинов С.А. Религии мира. Санкт-Петербург, 1997.

